

Κεφάλαιο Α'

Μύθοι πανελλαδικοί

Με τον όρο «πανελλαδικοί» εννοούμε μύθους στους οποίους εμπλέκονται οι Ολύμπιοι θεοί και ήρωες, των οποίων η καταγωγή είναι από διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου, η δράση τους όμως εκτείνεται και στην περιοχή της Μακεδονίας. Δύο από τα παλαιότερα επεισόδια της ελληνικής μυθολογίας και της θεικής προϊστορίας στη διαδικασία παγίωσης της εξουσίας του ολυμπιακού πανθέου, και συγχρόνως μιας ιδεολογίας με συγκεκριμένες αρχές, διαδραματίζονται στον μακεδονικό χώρο: η Γιγαντομαχία και η Τιτανομαχία. Και οι δυο μάχες υπηρετούν την ιδέα της διαμόρφωσης του κόσμου μέσα από συγκρουόμενες φυσικές δυνάμεις, χωρίς όμως να αποκλείεται η ταυτόχρονη υποδήλωση της σύγκρουσης γηγενών κατοίκων με λαούς που μετακινούνται και διεκδικούν με τη βία την εγκατάσταση σε τόπους ήδη κατοικημένους. Εδώ εκτείνεται, επίσης, η δράση του Διονύσου, του Ηφαίστου, του Ηρακλή, του Ορφέα. Οι «πανελλαδικοί» και οι «τοπικοί» μύθοι συγκροτούν τη θεολογική και ηρωική μυθολογία του τόπου.

Α. Φιλολογικές Πηγές

1. Τιτανομαχία: Από τον Όλυμπο ο Δίας και τα αδέρφια του πολέμησαν εναντίον του Κρόνου και των υπολοίπων Τιτάνων, οι οποίοι ανήκουν σε μια εποχή παλαιά αλλά και μεταβατική. Στη μάχη ο Δίας είχε συμμάχους όχι μόνο τους Ολυμπίους αλλά και τους Εκατόγχειρες, τον Προμηθέα, γιο του Τιτάνα Ιαπετού, και την πρωτότοκη Ωκεανίδα Στύγα.

- i. «Κι οι δυο πλευρές φανέρωναν της δύναμης και των χειρών τους / κατορθώματα κι ο πόντος ο απέραντος ολόγυρα φοβερά αντηχούσε, / αντιβούσε δυνατά η γη και στέναζε μαζί κι ο ουρανός ο ευρύς

/ καθώς σειόταν, κι απ' τα θεμέλια τυναζόταν ο Ψηλός ο Όλυμπος / απ' την ορμή των αθανάτων, και των ποδιών η δόνηση ισχυρή / στο νεφελώδη Τάρταρο έφτανε και η βοή η οξεία / από την άφατη την καταδίωξη κι από τις δυνατές ριζιές. [...] Ο Δίας πια το μένος του δεν συγκρατούσε, / μα γέμισαν τα στήθη του ευθύς με ορμή και όλη του τη δύναμη φανέρωσε. Κι εξίσου από τον ουρανό και από τον Όλυμπο / προχώραγε και άστραφτε συνέχεια, και οι κεραυνοί / ευθύς μαζί με τη βροντή και με την αστραπή πετούσαν / από το στιβαρό του χέρι, την ιερή στριφογυρνώντας φλόγα / απανωτοί. (Ησ. Θεογονία 677-684, 687-695)³

- ii. «[...] ο Δίας σήκωσε πόλεμο εναντίον του Κρόνου και των Τιτάνων. Πολεμούσαν ήδη δέκα χρόνια, όταν η Γη προφήτεψε στον Δία ότι θα νικήσει, αν έχει μαζί του συμμάχους τους Κύκλωπες που ήταν φυλακισμένοι στον Τάρταρο. Οι Κύκλωπες τότε χάρισαν στον Δία τη βροντή και την αστραπή και τον κεραυνό, στον Πλούτωνα δερμάτινο κάλυμμα για το κεφάλι⁴ και στον Ποσειδώνα την τρίαινα· έτσι οπλισμένοι, νίκησαν τους Τιτάνες, τους έκλεισαν στον Τάρταρο και έβαλαν τους Εκατόγχειρες να τους φυλούν. Αυτοί μοιράστηκαν με κλήρο την εξουσία, και έτυχε στον Δία η κυριαρχία του ουρανού, στον Ποσειδώνα της θάλασσας, στον Πλούτωνα του Άδη.» (Απολλόδ. 1.2.1.)

Όταν οι Ολύμπιοι νίκησαν τους Τιτάνες σε μάχη κοσμικών διαστάσεων, οι **Μούσες** τραγούδησαν ένα τραγούδι –θεωρείται το αρχαιότερο άσμα τους–, για να γιορτάσουν τη γέννηση ενός νέου κόσμου.⁵

2. Γιγαντομαχία: Όταν ο Κρόνος έκοψε τα γεννητικά όργανα του πατέρα του, Ουρανού, το αίμα από την πληγή του θεού γονιμοποίησε ξανά τη Γαία. Από την ιδιότυπη αυτή ένωση γεννήθηκαν οι Ερινύες, οι Νύμφες των μελιών (και γενικά οι θεότητες που συνυπάρχουν με τα δέντρα) και οι Γιγαντες, οι οποίοι αμφισβήτησαν τη δύναμη των Ολυμπίων, όπως και οι Τι-

3. Μετ. Σταύρος Γκιργκένης (2001). Πρβ. Όμ. Ιλ. Ο 187 κ.ε. Πλ., Γοργίας 523a.

4. Στο πρωτότυπο αναφέρεται ότι χάρισε στον Πλούτωνα *κυνήν* (εξυπακούεται το ουσιαστικό *δοράν*). Η *κυνή* (συνηρημένος τύπος του *κυνήη*) ήταν το δέρμα του σκύλου που χρησίμευε στην κατασκευή στρατιωτικών πιλιδίων (=περικεφαλαίων ή πεδιλίων). Η *κυνή δορά* ήταν δερμάτινο κάλυμμα της κεφαλής, όχι απαραίτητα σκύλου, που διαφοροποιείται από την *κόρυθα* στο εξής: η *κόρυς* ήταν δερμάτινη αλλά καλυμμένη ή διακοσμημένη με μέταλλο.

5. Για τις Μούσες βλ. σ. 26, 57, 77-78.

τάνες πριν από αυτούς.⁶ Ως τόπος γέννησης των Γιγάντων αναφέρονται οι Φλέγρες, ενώ ο Πίνδαρος ονομάζει Φλέγρας πεδίοι το μέρος, όπου διεξήχθη ο αγώνας ανάμεσα στους Ολύμπιους θεούς και τους Γίγαντες (N. 1. 100).

«[...] η Γη, αγανακτισμένη για την τύχη των Τιτάνων⁷, γέννησε από τον Ουρανό τους Γίγαντες, τεράστιους και ανίκητους, φοβερούς στην όψη, με πυκνά, πλούσια και μακριά μαλλιά και γένια και με λείπια φιδιού στα πόδια. Μερικοί λένε ότι γεννήθηκαν στις Φλέγρες, άλλοι πάλι στην Παλλήνη. Αυτοί εξακόντιζαν στον ουρανό πέτρες και φλεγόμενες δρυς⁸. Απ' όλους τους διέφερε ο Πορφυρίωνας και ο Αλκυονέας, που παρέμενε αθάνατος, όσο πολεμούσε στη γη που γεννήθηκε. Αυτός έδιωξε και τις αγελάδες του Ήλιου από την Ερύθεια⁹. Στους θεούς δόθηκε σαφής χρησμός ότι κανένας τους δεν θα μπορούσε να σκοτώσει τους Γίγαντες, αλλά ότι θα μπορούσαν να τους εξοντώσουν αν κάποιος θνητός συμμαχούσε μαζί τους. Όταν το πληροφορήθηκε η Γη, αναζήτησε ένα βοτάνι, για να μη σταθεί δυνατό να εξολοθρευτούν από κανένα θνητό. Αλλά ο Δίας απαγόρευσε στην Ηώ, στη Σελήνη και στον Ήλιο να φέγγουν και πρόλαβε αυτός και έκοψε το βοτάνι· με τη μεσολάβηση μάλιστα της Αθηνάς εξασφάλισε για σύμμαχο τον Ηρακλή. Και εκείνος σημάδεψε με το τόξο του πρώτα τον Αλκυονέα· αλλά πέφτοντας αυτός στη γη, ξανάβρισκε τις δυνάμεις του· με τη συμβουλή όμως της Αθηνάς ο Ηρακλής τον τράβηξε έξω από την Παλλήνη. 2 Και εκείνος λοιπόν με αυτόν τον τρόπο πέθανε. Ο Πορφυρίωνας πάλι, την ώρα της μάχης με τον Ηρακλή, όρμησε και στην Ήρα. Για-

---

6. Από την ίδια πράξη αποκοπής γεννήθηκε η Αφροδίτη, από τα γεννητικά όργανα του θεού που έπεσαν στη θάλασσα. Αφροδίτη είναι η γεννημένη από τα κύματα ή από το σπέρμα του θεού.

7. Ο Δίας τους είχε ρίξει στον Τάρταρο.

8. Δρυς ήμμενας αναγράφεται στο αρχαίο κείμενο. Η λέξη δρυς σήμαινε γενικά το δέντρο, ειδικότερα όμως τη βελανιδιά, το ιερό δέντρο του Δία, με το οποίο χρησιμοποιούσε στη Δωδώνη. Θα μπορούσε, λοιπόν, η ενέργεια αυτή να είναι πράξη ιεροσυλίας και να υποδηλώνει την αμφισβήτηση της εξουσίας του Δία. Εδώ οι Γίγαντες εμφανίζονται να εκσφενδονίζουν «απολίτιστα» βλήματα, όπως πέτρες και δέντρα. Για την Τιτανομαχία και τη Γιγαντομαχία βλ. ενδεικτικά Buxton (2005, 44-47, 53).

9. Νησί στην Εσπερία, κοντά στο Γιβραλτάρ, όπου βρίσκονται τα ιερά κοπάδια με τα ολοκόκκινα βόδια του Ήλιου. Εκεί τελείωνε ο θεός το καθημερινό του ταξίδι, έχοντας διασχίσει τον ουράνιο θόλο από τη μια μεριά του μεγάλου Ωκεανού, που περιβρέχει ολόκληρη τη γη, μέχρι την άλλη άκρη του, την Ερύθεια. Ερύθεια είναι και το όνομα μιας από τις Εσπερίδες.

τί ο Δίας του ξύπνησε πόθο ερωτικό για τη θεά, η οποία, καθώς αυτός τις ξέσκιζε τα πέπλα θέλοντας να τη βιάσει, έβαλε τις φωνές καλώντας σε βοήθεια· και καθώς ο Δίας τον κατακεραύνωσε, ο Ηρακλής τον σκότωσε με το τόξο του. Όσο για τους υπόλοιπους, ο Απόλλωνας χτύπησε με τα βέλη του το αριστερό μάτι του Εφιάλτη και ο Ηρακλής το δεξιό· τον Εύρυτο τον σκότωσε ο Διόνυσος με τον θύρσο, τον Κλυτίο η Εκάτη με δαυλούς, τον Μίμαντα ο Ήφαιστος που τον χτύπησε με πυρακτωμένο σίδερο. Η Αθηνά με τη σειρά της, καθώς ο Εγκέλαδος το έσκαγε, έρριξε επάνω του το νησί της Σικελίας, ύστερα έγδαρε τον Πάλλαντα και με το δέρμα του προστάτευε το σώμα της την ώρα της μάχης¹⁰. Ο Πολυβώτης, κυνηγημένος μεσοπέλαγα από τον Ποσειδώνα, φθάνει στην Κω· και ο Ποσειδώνας έκοψε ένα κομμάτι του νησιού, που ονομαζόταν Νίσυρος, και το έρριξε επάνω του.¹¹ Ο Ερμής, φορώντας στη μάχη τη δερμάτινη περικεφαλαία του Άδη, σκότωσε τον Ιππόλυτο, η Άρτεμη τον +Γρατίωνα+, οι Μοίρες πολεμώντας με χάλκινα ρόπαλα σκότωσαν τον Άγριο και τον Θόωνα, του υπολοίπους τους χτύπησε ο Δίας με κεραυνούς και τους εξόντωσε· και σε όλους εξαπέλυε τα βέλη του ο Ηρακλής και τους αποτελείωνε.» (Απολλόδ. 1.7.1.)¹²

Οι Φλέγρες, που αναφέρονται ως τόπος γέννησης των Γιγάντων και σύγκρουσης ανάμεσα σε αυτούς και τους Ολυμπίους, είναι το αρχαίο όνομα της Παλλήνης όπου κατοικούσαν οι Κρουσαίοι, Θράκες και σύμμαχοι των Τρώων, τους οποίους συνάντησε ο Αινείας φεύγοντας από την Τροία.¹³ Αν λάβουμε υπόψη μας τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για την

---

10. Δεν πρόκειται για τον Τιτάνα Πάλλαντα (Απολλόδ. 2, 2 και 4) αλλά για τον Γίγαντα, πατέρα, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, της Αθηνάς, που επιχειρήσε να τη βιάσει.

11. Ο Ποσειδώνας εμφανίζεται εδώ ως υπεύθυνος για μια σειρά από γεωλογικά φαινόμενα, όπως η διαμόρφωση της γήινης επιφάνειας με βουνά, κοιλάδες, νησιά, πορθμούς, ισθμούς κτλ., εμφανίζεται δηλαδή περισσότερο ως χθόνιος θεός παρά ως θαλασσινός, όπως προδίδει το όνομά του και διάφορα επίθετα που του αποδίδονται. Για το θέμα αυτό βλ. παρακάτω σ. 102-103.

12. Η Γιγαντομαχία δεν μας είναι γνωστή από τον Όμηρο ή τον Ησίοδο. Ο Ησίοδος μόνο διασώζει τον μύθο της γέννησής τους (Θεογονία 184-187).

13. Διον. Αλικ., Ρωμ. Αρχ. 1, 49.4. Η Ι. Βοκοτοπούλου σημειώνει: «Γιγαντομαχία, Κρουσαίοι, σχέσεις με Τροία είναι ό,τι γνωρίζουμε από τις πηγές για την προϊστορική φάση της χερσονήσου, την περίοδο της Φλέγρας» (1997, 65-66). Βλ. και παρακάτω, λ. Σκιώνη, σ. 61.

ετυμολογία των λέξεων Φλέγρες και Παλλήνη, που τις συνδέουν με την ηφαιστειώδη φύση του τόπου (Φλέγρες)¹⁴, με γεωλογικές αναστατώσεις και με την παλλόμενη από τους σεισμούς γη (Παλλήνη), τότε θα προτείναμε μια φυσιοκρατική/κοσμογονική ερμηνεία του μύθου των Γιγάντων, τους οποίους θα εκλαμβάναμε ως χθόνια στοιχεία που προκαλούν μετεωρολογικά φαινόμενα, σεισμούς, ηφαιστειακή δράση, θύελλες, τυφώνες, ξηρασίες, πυρκαγιές, ρήγματα στον φλοιό της γης και γενικά αναστατώσεις της γης (εξ ου και τα ονόματα των Γιγάντων –Εγκέλαδος, Ερυσίχθων, Χθονόφυλος, Πάλλαντας κτλ.).

Από την άλλη, ο Όμηρος υποδεικνύει μια περισσότερο ιστορική ερμηνεία. Στην *Οδύσσεια* (η 57-61, κ 120) οι Γίγαντες είναι μυθικός λαός, άγχίθειοι (γένος μεταξύ θεών και ανθρώπων –γεννιούνται από τη γη, αλλά από το αίμα του Ουρανού) και *ὑπέρθυμοι* (θρασεῖς και αυθάδεις). Στην ομηρική παράδοση στηρίζονται συγγραφείς, όπως ο Θεαγένης (ύστερα ελληνιστικά χρόνια[;]), την άποψη του οποίου διασώζει ο Στέφανος Βυζάντιος (λ. *Παλλήνη*), ο οποίος προτείνει μια «ευημεριστική» (εκλογικευμένη, «ιστορικοποιημένη») ερμηνεία¹⁵. Σύμφωνα με αυτήν οι κάτοικοι της Φλέγρας, οι Γίγαντες, ήταν μισάνθρωποι. Αυτούς κυνήγησε και τιμώρησε ο Ηρακλής. Στη διάρκεια της μάχης έπεσαν κεραυνοί και ξέσπασαν τυφώνες, *ἀφ' ὧν ἡ τῶν Θεῶν μάχη πρὸς αὐτοὺς μεμυθολόγηται*. Την άποψη αυτή παραδίδει και ο Στράβων σε απόσπασμα του 7ου βιβλίου του (αρ. 25).

Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή του κεφαλαίου, Γιγαντομαχία και Τιτανομαχία υπηρέτούν την ιδέα της διαμόρφωσης του κόσμου μέσα από συγκρουόμενες φυσικές δυνάμεις, χωρίς όμως να αποκλείεται –κάθε άλλο μάλιστα– μια περισσότερο ιστορική ερμηνεία: η σύγκρουση γηγενών κατοίκων με λαούς που μετακινούνται και διεκδικούν με τη βία την εγκατά-

---

Το όνομα Φλέγρες έφερε και η ηφαιστειώδης κοιλάδα της Καμπανίας (Πολύβ. 2, 17, 1), χωρίς όμως να γίνεται οποιοσδήποτε υπαινιγμός για τοποθέτηση του επεισοδίου εκεί. Αντίθετα, τοπική παράδοση τοποθετούσε τον χώρο της μάχης στις όχθες του Αλφειού στην Αρκαδία.

14. Ηρ. 7, 123. Ηγήσ. Μηκ. *FgrHist* 391, απ. 1. Στράβ. 7, 330.25, 27.

15. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση των μύθων, η αναζήτηση δηλαδή ιστορικών πυρήνων σε αυτούς, αποδίδεται στον φίλο του Κασσάνδρου Ευήμερο από τη Σικελία (4ος αι. π.Χ.), επιφορτισμένου με κρατικές υποθέσεις, που του επέβαλαν να ταξιδεύει πολύ. Σύμφωνα με τον Ευήμερο αποθεώνονταν όσοι συντελούσαν στη διαμόρφωση και διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας. Ο Ευήμερος κατηγορήθηκε ότι έσπειρε τον αθεϊσμό, αν και επαινήθηκε από τους χριστιανούς συγγραφείς, γιατί έδειξε ότι οι θεοί των εθνικών δεν ήταν θεοί.

σταση σε τόπους ήδη κατοικημένους, και ο σταδιακός «εξελληνισμός» των περιοχών.

3. Ηρακλής: Η δράση του Ηρακλή, γιου του Δία, σε διάφορες περιοχές της Μακεδονίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αν λάβουμε υπόψη ότι οι μακεδόνες βασιλείς θεωρούσαν ότι κατάγονταν από τον αργείο ήρωα,¹⁶ το γεγονός ότι τα ταξίδια του σηματοδοτούν γενικά τη διεύρυνση του «εξελληνισμού», την παρουσία του στα έργα των τεχνών και τη σημασία του στην τοπική λατρεία με την αναζήτηση της αθανασίας και τις προσδοκίες για μεταθανάτια ζωή.

- i. Συμμετέχει στη Γιγαντομαχία, στη σημασία της οποίας αναφερθήκαμε πιο πάνω.
- ii. Επιστρέφοντας από τη χώρα των Αμαζόνων και έχοντας στην κατοχή του τη ζώνη της Ιππολύτης, ο Ηρακλής κατέλαβε τη **Θάσο** και ανέθεσε τη διακυβέρνηση του νησιού στους Αλκαίο και Σθένελο, απογόνους του Μίνωα, τους οποίους είχε πάρει μαζί του ως ομήρους από την Πάρο (Απολλόδ. 2, 5.9).
- iii. Προερχόμενος από τη Θάσο και πηγαίνοντας στις Μυκήνες έφτασε στην **Τορώνη**. Εκεί τον προκάλεσαν ο Πολύγονος και ο Τηλέγονος, γιοι του Πρωτέα και εγγονοί του Ποσειδώνα, τους οποίους και σκότωσε. Στη συνέχεια, ο ήρωας επιστρέφει με ασφάλεια στις Μυκήνες, όπου παραδίδει στον Ευρυσθέα τη ζώνη της Ιππολύτης ολοκληρώνοντας τον ένατο άθλο του (Απολλόδ. 2, 5.9. Ευρ., *Ηρ. Μαιν.* 418).
- iv. Ως όγδοο άθλο ο Ηρακλής διατάσσεται από τον Ευρυσθέα να οδηγήσει στις Μυκήνες τις τέσσερις ανθρωποφάγες φοράδες του Διομήδη, βασιλιά της Θράκης. Ο ήρωας έφερε σε πέρας τον άθλο, με τη βοήθεια του Αβδήρου, γιου του Ερμή,¹⁷ αλλά μετά από λίγο καιρό τα ζώα διέφυγαν αφηνιασμένα στον **Όλυμπο**, όπου κατασπαράχτηκαν από τα θηρία (Απολλόδ. 2, 5.8. Υγ., *Μύθοι* 30. Στέφ. Βυζ., λ. *Άβδηρα*). Σύμφωνα με μια παραλλαγή του μύθου, από τις φοράδες αυτές γεννήθηκαν άλογα που οι απόγονοί τους έφταναν ως τα χρο-

16. Η συμβολή των Ευβοέων στη διάδοση ή και στη διαμόρφωση των άθλων του Ηρακλή που διαδραματιζόνταν στις περιοχές του Θερμαϊκού κόλπου και της Χαλκιδικής είναι ζήτημα προς διερεύνηση (βλ. Τιβέριος – Γυματζίδης, 2002, 229).

17. Προς τιμή του Αβδήρου, ο Ηρακλής ίδρυσε δίπλα στον τάφο του πόλη με το όνομα Άβδηρα (Στέφ. Βυζ., λ. *Άβδηρα*).

νια του Μ. Αλεξάνδρου¹⁸ (Διόδ. Σ. 4, 15.3).

- v. Ως δέκατο άθλο ο Ηρακλής διατάσσεται από τον Ευρυσθέα να οδηγήσει στις Μυκήνες από την Ερύθεια, ένα απομονωμένο νησί στον Ωκεανό,¹⁹ τις αγελάδες του βασιλιά Γηρυόνη, γιου του Χρυσάορα και της Καλλιρρόης. Μετά από μακρά και περιπετειώδη πορεία στις χώρες της Μεσογείου, και αφού μονομάχησε με τον Γηρυόνη στις ακτές του ποταμού **Ανθεμούντα**, φτάνει στις ιωνικές ακτές της Ελλάδας, όπου μια βοϊδόμυγα, σταλμένη από την Ήρα, τρελαίνει το κοπάδι και το κάνει να διασκορπιστεί στα βουνά της Θράκης. Ο Ηρακλής κατηγορήσε τον **Στρυμόνα**, ποταμό αρχικά πλωτό, ότι δυσκόλεψε το έργο του να συγκεντρώσει τις αγελάδες. Τον γέμισε λοιπόν με πέτρες, και από τότε ο ποταμός έπαψε να είναι πλωτός.²⁰ Σύμφωνα με άλλη εκδοχή του μύθου, ο Ηρακλής δεν μπορούσε να διασχίσει τον ποταμό επειδή δεν υπήρχε πέρασμα.
- vi. «Οι άθλοι ολοκληρώθηκαν σε οκτώ χρόνια και ένα μήνα. Επειδή όμως ο Ευρυσθέας δεν προσμέτρησε σε αυτούς ούτε αυτόν με τα κοπάδια του Αυγεία ούτε με τη Λερναία Ύδρα, του επέβαλε [του Ηρακλή] έναν ενδέκατο άθλο, να φέρει τα χρυσά μήλα από τις Εσπερίδες. [...] Προχωρώντας λοιπόν φτάνει στον ποταμό **Εχέδωρο**. Και ο Κύκνος, γιος του Άρη και της Πυρήνης τον προκαλούσε σε μονομαχία. Και καθώς ο Άρης συμπαραστεκόταν στον Κύκνο και είχε οργανώσει τη μονομαχία, έπεσε κεραυνός ανάμεσά τους και διέλυσε τη μάχη» (Απολλόδ. 2, 5.11).²¹ Με τον τελευταίο αυτό άθλο ο Ηρακλής οδηγήθηκε προς την αθανασία και τη θεοποίηση.
- vii. Δίπλα στον ίδιο ποταμό βασίλευε στη φυλή των Κρηστωναίων ο Λυκάων σε περιοχή που ονομαζόταν Ευρώπη από το όνομα του προπαππού του. Όταν ο Ηρακλής, περνώντας από την περιοχή στο ταξιίδι του προς την Εσπερία, συνάντησε τον Λυκάονα στο άλσος Πυρήνη, αφιερωμένο στη μητέρα του Λυκάονα και του Κύκνου, ο βασι-

18. Για την πιθανή φοινικική προέλευση του ονόματος των Αβδήρων βλ. Graham (1992, 44-73) και παρακάτω σ. 101, όπου γίνεται αναφορά στον Τύριο Ηρακλή.

19. Βλ. σημ. 9.

20. Απολλ. Ρ. 5.10. Διόδ. Σ. 4, 17 και 18. Ησ., Θεογ. 287 κ.ε.. Πaus. 3, 18.13 και 4, 36.3. Ευρ., Ηρ. Μαιν. 423. Αισχ., Αγαμ. 870. Υγίνος, Μύθοι 30 και 151. Στράβ. 10, 3.13, 3.16 και 17· 14, 1.29· 15, 1.58. Πλούτ., Αίτια Ελληνικά 303ε. Φιλόστρ., Βίος Απολλώνιου Τυανέα 2, 8 και 9. Πaus. 10, 29.4. Αρρ., Ινδική ιστορία 1 και 7. Υγίνος, Μύθοι 133.

21. Για τον Κύκνο βλ. Cambitoglou – Paspalas (1994, 970-991).

λιάς κάλεσε τον ήρωα σε μονομαχία. Με πολύ μεγάλη προσπάθεια ο Ηρακλής κατέβαλε τον δυνατό μαχητή (Ευρ., Άλκ. 499 κ.ε.).²²

viii. Σύμφωνα με τις πηγές, και ο Ηρακλής, όπως και άλλα πρόσωπα του μύθου και της ιστορίας, μυήθηκε στα μυστήρια της Σαμοθράκης, προφανώς κατά τη διάρκεια της αργοναυτικής εκστρατείας στην οποία έλαβε μέρος και στη στάση που έκαναν στο νησί κατά προτροπή του μυημένου Ορφέα. Εξάλλου, κατά την επιστροφή των Αργοναυτών, όταν η προσευχή του Ορφέα στους θεούς της Σαμοθράκης τους έσωσε από άγρια θαλασσοταραχή που τους βρήκε στη μέση του Ποντικού πελάγους, ο θεός Γλαύκος προφήτεψε στον Ηρακλή ότι θα γινόταν αθάνατος και ότι οι Διόσκουροι θα απολάμβαναν τιμές από τους ανθρώπους σαν θεοί (η λατρεία τους συνδέθηκε με τους θεούς της Σαμοθράκης).²³ Το γενικότερο μυθολογικό πλέγμα που παισιώνει τον ήρωα προδηλώνει λατρείες προς τιμήν του οργιαστικού-διονυσιακού χαρακτήρα, με περιεχόμενο γονιμικό αλλά και εσχατολογικό, ταιριαστό στον μακεδονικό χώρο.²⁴ Εξάλλου, μετά τον θάνατό του λατρεύτηκε ως «ήρωας θεός» του κάτω κόσμου (Πίνδ., Νέμ. 3,22). Η λατρεία αυτή συνδέεται, νομίζουμε, με τη νίκη του Ηρακλή επί του Αχελώου και με τον γάμο του με τη Δηϊάνειρα. Διότι, όταν ο Ηρακλής έσπασε το κέρατο του Αχελώου στη διαμάχη μεταξύ τους για τη Δηϊάνειρα, ο θεός-ποταμός θεώρησε ότι νικήθηκε και ζήτησε πίσω το κέρατο, δίνοντας ως αντάλλαγμα στον Ηρακλή το κέρας της Αμαλθείας²⁵, το οποίο είχε πάρει από την κό-

22. Συνολικά τρία παιδιά του Άρη εξουδετέρωσε ο Ηρακλής στον βορειοελλαδικό χώρο: τον βασιλιά της Θράκης Διομήδη, τον βασιλιά των Κρηστωναίων Λυκάονα, και τον Κύκνο.

23. Απολλ. Ρ. 1, 910-921. Βαλ. Φλ. 2, 439 κ.ε. Ορφ. Αργον. 466-470. Διονύσιος Σκυτοβραχίων *FgrHist* 3 F 30 και 31. Διόδ. Σ. 4, 45-46, 48, 49.1-2.

Ο Γλαύκος υπήρξε ψαράς που μεταβλήθηκε σε θεό της θάλασσας, γιατί έφαγε ένα χόρτο, «και προλέγει μέχρι τώρα στους ανθρώπους τα μέλλοντα. [...] όσοι ταξιδεύουν στη θάλασσα διηγούνται κάθε χρόνο πολλά για τη μαντική του Γλαύκου» (Διόδ. Σ., 4, 48). Βλ. και Πινδ., *Πυθιόνικος* IV, 156 και Απολλ. Ρ., 3, 3· ο Παυσανίας μάλιστα παραδίδει ότι ο Αισχύλος συνέθεσε δράμα σχετικά με τον Γλαύκο (9, 22.5).

24. Ήταν τόσο διαδεδομένες οι εσχατολογικές απόψεις, που η εισαγωγή της λατρείας των αιγύπτιων θεών από τον 3ο αι. π.Χ. στη Μακεδονία έγινε σχεδόν αυτονόητα, καθώς μέρος της ουσίας αυτών των θεών ήταν οι θεωρίες για λύτρωση στη μετά θάνατο ζωή.

25. Κέρας της Αμαλθείας παριστάνεται στην επωμίδα του δεξιού ώμου σε θώρακα αγάλματος αυτοκράτορα που βρέθηκε σε οικόπεδο στη συμβολή της οδού Καραο-

ρη του Ωκεανού Αμάλθεια, και από το οποίο έβγαιναν ποτά και φαγητά.²⁶ Ο Ηρακλής με τη σειρά του το έδωσε στους Καλυδώνιους και λατρεύτηκε στα βουνά ως θεός της γονιμότητας και της ευφορίας, που μπορεί να επέλθει με την ορθολογική διευθέτηση και τον έλεγχο των υδάτων. Στην ουσία, ο Ηρακλής λατρεύτηκε ως θεός χθόνιος. Εξάλλου, ο Ηρακλής διεκδίκησε τη Δηϊάνειρα, επειδή του το ζήτησε η ψυχή του Μελέαγρου, την οποία συνάντησε, όταν κατέβηκε στον Άδη για τον Κέρβερο. Επιπλέον, το κέρας της Αμαλθείας το κρατά και ο Πλούτωνας στο χέρι του, καθώς ο Ηρακλής τον κουβαλά στην πλάτη του για να τον ανεβάσει στον επάνω κόσμο²⁷. Ο θεός του κάτω κόσμου είναι και θεός της ευφορίας, της βλάστησης και της γονιμότητας, τον οποίον επικαλούνται οι γεωργοί, για να φυτρώσει ο σπόρος της Δήμητρας. Ακόμη και η μεταμφίεση του Ηρακλή σε Ομφάλη, όπως παριστάνεται σε χάλκινο εξάρτημα κλίνης με διακοσμητικές μορφές, παρέα με νεαρό σάτυρο, στο δάπεδο της αίθουσας των συμποσίων στο Δίον (όψιμα ελληνιστικά χρόνια), αποκαλύπτουν τελετουργικά με γονιμικό χαρακτήρα.²⁸ Επιπλέον, το ηράκλειον άμμα, ο κόμπος που συχνά βρίσκουμε γραπτό σε επιτύμβιες στήλες ή ακόμη και ως κόσμημα, δηλώνει προφανώς αυτό το δέσιμο της ζωής με τον θάνατο μέσα από τη σύνδεση που επιτυγχάνει ο ήρωας ανάμεσα στους δύο κόσμους και τον διττό χαρακτήρα του ήρωα. (Εικ. 1)

4. Διόνυσος: Γνωρίζουμε ότι ο χαρακτήρας της λατρείας στη Μακεδονία, όπως στη Θράκη, το ΒΑ Αιγαίο, τη Βοιωτία, είναι διονυσιακός και οργια-

---

λή-Δημητρίου, στην πλατεία Αντιγονιδών της Θεσσαλονίκης (Τασιά – Λόλα – Πελέτης, 2000, 234).

26. Οβ., *Μεταμ.* 5, 552-63. 9, 85 κ.ε. Απολλόδ. 1, 8.1 και II, 7.5. Διόδ. Σ., 4, 35.3-4. Σχολιαστής του Ομήρου: *Ιλ.* Φ, 194. Σχολιαστής του Λυκόφωνα, 50. Υγίνος, *Μύθοι* 31. Σοφ., *Τραχίνιαι*, 9-21. (Ζηνόβιος 2, 48. Οβ., *Ημερολόγιο* 115 κ.ε. Απολλόδ. 2, 7.5. Οβ., *Μεταμ.*, 9, 85. Υγίνος, *Μύθοι*, 31).

27. Ερυθρόμορφη κύλικα του ζωγράφου Q, αρχές 4ου αι. π.Χ., Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη, 822, αλλά και σε ερυθρόμορφη πελίκη (430-430 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

28. Βόρεια από την αίθουσα των συμποσίων στο Δίον, σε αίθριο ανατολικό με το πρώτο δάπεδο με ψηφιδωτό της Μέδουσας, στα ερείπια του δωματίου αυτού βρέθηκε κορμός μικρού αγάλματος του Ηρακλή με ρόπαλο και λεοντή, δίπλα του ελάφι (μύθος του Τηλέφου;), στο χέρι κρατά τόξο και βέλος. Επίσης, στο υπόκαυστο του λουτρού στον τομέα της γέφυρας στο Δίον, βρέθηκε τραπεζοφόρο με Ηρακλή και λιοντάρι Νεμέας.

1. Ηράκλειον άμμα σε χρυσό περιμήριο, 4ος αι. π.Χ.

στικός. Η επικράτηση του θεού μπορεί να συνδεθεί και με τη δράση του στον χώρο.

i. Ο Ευριπίδης στην τραγωδία *Βάκχες*, την οποία γράφει κατά τη δεκαοκτάμηνη παραμονή του στη Μακεδονία²⁹, δίνει μίαν άλλη εκδοχή του μύθου που θέλει τον Διόνυσο να γεννιέται από τον μηρό του Δία, και τοποθετεί τη γέννησή του στον Όλυμπο (στ. 287-296): «Όταν ο Ζευς τον άρπαξε από το πυρ του κεραυνού / και ανέβασε το τρυφερό βρέφος στον Όλυμπο, / η Ήρα ήθελε να τον πετάξει από τον ουρανό. / Ο Ζευς, καθ' ο θεός, ιδού τι μηχανεύτηκε: / Απέσπασε ένα κομμάτι από τον αιθέρα που ζώνει τη γη, / έπλασε ομοίωμα του θεού, έδωσε αυτό ως όμηρο / και προστάτευσε τον Διόνυσο από τον πόλεμο της Ήρας. / Με τον καιρό οι θνητοί παρήλλαξαν τη λέξη / και είπαν ότι ερράφη στου Διός τον μηρό· / επινόησαν την ιστορία, επειδή τον θεό η θεά τον κράτησε όμηρο».³⁰

ii. Όταν ο Διόνυσος ενηλικιώθηκε δίπλα στις Υάδες, η Ήρα τον ανακάλυψε ξανά. Τρελαμένος εκείνος, θα φύγει στην Αίγυπτο παίρνο-

29. Βεβαίως η τραγωδία απευθυνόταν σε αθηναϊκό κοινό (πρβ. στ. 266-272), ωστόσο δεν αποκλείεται το γεγονός ο Ευριπίδης να είδε πράγματι Μαινάδες να επιδίδονται σε «όργια» στα βουνά της Μακεδονίας, ενώ σε τέτοιου είδους τελετουργίες στη νότια Ελλάδα είχαν περιοριστεί οι αγριότητες κάτω από την τέλεσή τους υπό την αιγίδα της πόλης. Για την τραγωδία βλ. την κριτική και ερμηνευτική έκδοση των *Βακχών* από τον Dodds, που παρά το γεγονός ότι εκδόθηκε το 1960, εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημαντικότερο βοήθημα για τη μελέτη του έργου. Ελληνική μετάφραση 2004.

30. Τα αποσπάσματα παρατίθενται σε μετάφραση Θεόδωρου Στεφανόπουλου (*Ευριπίδη Βάκχες*, 1996/1997).

ντας και το μυστικό του κρασιού. Εκεί θα τον δεχτεί ο βασιλιάς Πρωτέας, θα πολεμήσει τους Τιτάνες με τη βοήθεια των Αμαζόνων, θα αποκαταστήσει στον θρόνο τον βασιλιά Άμμωνα και θα ιδρύσει μαντείο του. Μετά πηγαίνει στη Συρία, όπου εκτείνει γέφυρα πάνω από τον ποταμό Ευφράτη πλέκοντας κομμάτια κισσού και αμπελιού. Όταν φτάνει στην Ινδία, την καταλαμβάνει σχεδόν στο σύνολό της και ιδρύει σημαντικές πόλεις, διαδίδοντας στο πέρασμά του το μυστικό της παρασκευής του κρασιού. Κατά την επιστροφή του πολεμά μια αρκετά μεγάλη ομάδα Αμαζόνων, οι οποίες αναζητούν καταφύγιο στην Έφεσο και τη Σάμο. Φτάνοντας στη Φρυγία, δέχεται την κάθαρση από τη Ρέα και μυείται στα μυστήριά της. Τέλος, όταν αποβιβάζεται στη Θράκη, κοντά στις εκβολές του Στρυμόνα, αντιμετωπίζει την εχθρότητα του βασιλιά Λυκούργου που αιχμαλωτίζει όλο τον θίασο των Μαινάδων και των Σατύρων. Ο Διώνυσος αναζητά καταφύγιο στη θάλασσα, κοντά στη Νηρηίδα Θέτιδα. Λίγο αργότερα, οι Μαινάδες δραπετεύουν και τρελαίνουν τον Λυκούργο, ο οποίος σκοτώνει με ένα τσεκούρι τον γιο του Δρύαντα νομίζοντας ότι έκοβε παρακλάδι αμπελιού.³¹

5. Ορφέας: Ο Πίνδαρος τοποθετεί τον Ορφέα, τον πιο ξακουστό μουσικό και ποιητή, μεταξύ των αρχαιότερων ηρώων, αφού συμμετέχει στην Αργοναυτική εκστρατεία. Οι Αργοναύτες σώθηκαν δύο φορές από τους κινδύνους στη θάλασσα χάρη στον Ορφέα, που ήταν μνημένος στα μυστήρια της Σαμοθράκης³², και τους Διοσκούρους, που συμμετείχαν στην εκστρατεία. Την πρώτη φορά, μετά την αναχώρησή τους από το ακρωτήριο Σίγειο της Τρωάδας, δυο αστέρια έπεσαν στα κεφάλια των Διοσκούρων, και τη δεύτερη, στη μέση του Εύξεινου Πόντου, σταμάτησαν κατά προτροπή πάλι του Ορφέα, ώστε με τη μύηση να πετύχουν ευνοϊκό ταξίδι –σώστεροι ναυτίλλοιτο.³³ Στη Μακεδονία τοποθετούνται επίσης οι σχετικοί με τη γέννηση και τον θάνατό του μύθοι.

31. Όμ., *Ιλ.* Ζ, 130-140. Απολλόδ. 3, 5.1. Διόδ. Σ. 2, 38· 3, 62, 63, 65, 70, 71, 73· 4, 1.6 και 2.5. Στράβ. 10, 3.13, 3.16 και 17· 14, 1.29, XV, 1.58. Πλούτ., *Αίτια Ελληνικά* 303ε. Φιλόστρ., *Βίος Απολλ.* Τυαν. 2, 8 και 9. Παισ. 10, 29.4. Αρρ., *Ινδική ιστορία* 1 και 7. Υγίνος, *Μύθοι* 133.

32. Για τη σημασία των μυστηρίων της Σαμοθράκης γενικά και ιδιαίτερα για τους φορείς της εξουσίας βλ. παρακάτω σ. 99 κ.ε.

33. Βλ. Διόδ. Σ. 4, 43 και 48 και Απολλ. Ρ., *Αργοναυτικά* I, 910-921· *Ορφικά Αργοναυτικά* 466-470· Βαλέριος Φλάκκος 2, 439 κ.ε. Πρβ. και το αργοναυτικό δράμα του Αισχύλου *Κάβειροι* –το όνομα από τον χορό.

- i. Ως τόπος γέννησης του Ορφέα, γιου του Θράκα βασιλιά Οίαγρου και της Μούσας Καλλιόπης, αναφέρεται η **Πιερία**. Ο Ορφέας πήρε ως δώρο από τον Απόλλωνα τη λύρα και μνήθηκε από τις Μούσες στην τέχνη του τραγουδιού και της ποίησης. Η δύναμη της μουσικής του ήταν τέτοια που ημέρευε τα θηρία, έκανε τα δέντρα και τις πέτρες να χορεύουν. Από μικρός ενδιαφερόταν για τους θεούς, τους μύθους, τις ιεροτελεστίες και σε νεαρή ηλικία πραγματοποίησε ταξίδι στην Αίγυπτο, από το οποίο θα επιστρέψει σοφότετος. Τα *Αργοναυτικά Ορφικά* αναφέρουν ως τόπο γέννησης του Ορφέα τα Λεύβηθρα της Θράκης, τοπωνύμιο που αρχικά μπορεί να θεωρηθεί ως γεωγραφική σύγχυση, αφού τα Λείβηθρα βρίσκονται κοντά στην Πιερία.³⁴ Οι Μακεδόνες λάτρευαν τον Ορφέα: «Ἐπει δὲ [Ἀλέξανδρος] ὤρμησε πρὸς τὴν στρατείαν, ἄλλα δὲ δοκεῖ σημεῖα παρὰ τοῦ δαιμονίου γενέσθαι, καὶ τὸ περὶ Λεῖβηθρα τοῦ Ὀρφέως ἕξανον (ἦν δὲ κυταρίττινον) ἰδρῶτα πολὺν ὑπὸ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἀφήκε» (Πλούτ., Αλέξ. 14.). Ωστόσο, ό,τι κυρίως συνδέεται με τον μακεδονικό και θρακικό χώρο είναι ο θάνατος και η ταφή του.
- ii. Οι ποταμοί **Ελικώνας**, **Βαφύρας** και **Συς** συνδέονται με την παράδοση για τον θάνατο του Ορφέα από τις Μαινάδες και τις προσπάθειες των γυναικών να καθαριστούν από το αίμα του ποιητή και μουσικού, τον τάφο του και την καταστροφή των Λειβήθρων, τη μεταφορά των λειψάνων του στο Δίον.

Στον **Ελικώνα** ποταμό προσπάθησαν οι Μαινάδες να καθαριστούν από το αίμα του Ορφέα, αφού τον σκότωσαν στο Δίον. Ο ποτάμιος θεός, αρνούμενος να τις εξαγνίσει, εξαφανίστηκε κάτω από το έδαφος και βγήκε στην επιφάνεια πιο μακριά με το όνομα Βαφύρας. «Το ρεύμα το ποταμού, αφού προχωρήσει μέχρι εβδομήντα πέντε στάδια, εξαφανίζεται μετά κάτω από τη γη. Έτσι, με μια διακοπή μήκους κάπου είκοσι δύο σταδίων, ανεβαίνει πάλι στην επιφάνεια το νερό, και τώρα το ποτάμι, αντί Ελικών, ονομάζεται Βαφύρας και κατεβαίνει στη θάλασσα ως πλωτός ποταμός. Οι κάτοικοι του Δίου λένε ότι στην αρχή το ποτάμι έτρεχε καθ' όλη τη διαδρομή του στην επιφάνεια της γης. Αλλά λένε ότι οι γυναίκες που σκότωσαν τον

---

34. Η σύγχυση για τον τόπο θα πρέπει να αποδοθεί στη διαφορετική τοποθέτηση των ορίων της Θράκης από εποχή σε εποχή. Ο Οβίδιος, για παράδειγμα, μετέφερε το σκηνικό του μύθου προς τα όρη της Ροδόπης και το Δέλτα του Έβρου, δηλαδή στη Θράκη της εποχής του.

Ορφέα θέλησαν να πλύνουν στα νερά του τα χέρια τους από το αίμα, και γι' αυτό το ποτάμι βυθίστηκε στη γη, για να μην προσφέρει τα νερά του για καθαρισμούς από φόνους» (Παυσ. 9.30.8).³⁵

Το όνομα του ποταμού **Βαφύρα** (περιοχή Δίου) έχει ετυμολογική σχέση με το «βάφω» ή «χρωματίζω βυθίζοντας σε υγρό», έννοιες που παραπέμπουν στη μυθολογική αιτία εξαφάνισης του ποταμού κάτω από το έδαφος (Παυσ. 9, 30.8). Προσωποποιημένος ο ποταμός ως νέος άνδρας υπάρχει στο μουσείο του Δίου. Πάνω στο κεφάλι του σώζονται ίχνη στέμματος, που είχε τη συμβολική σημασία των τειχών της πόλης.³⁶ (Εικ. 2)

2. Προσωποποίηση του ποταμού Βαφύρα, Δίου.

35. Για τη σχέση του ποταμού Ελικώνα της Πιερίας με το βουνό Ελικώνα της Βοιωτίας βλ. παρακάτω σ. 77-78.

36. Παντερμαλής (1999, 43).

Στους πρόποδες του Ολύμπου, στον ποταμό **Συ** κοντά στο Δίον, φυλάσσονταν τα οστά του Ορφέα σε υδρία τοποθετημένη σε κολώνα. Οι κάτοικοι των Λειβήθρων πήραν χρησμό ότι η πόλη τους θα καταστρεφόταν από κάπρο, την ημέρα που τα οστά του Ορφέα θα έβγαιναν στο φως. Κανείς, όμως, δεν πίστεψε ότι κάπρος θα μπορούσε να ρίξει τα τείχη της πόλης. Κάποτε, βοσκός αποκοιμήθηκε στη βάση του τάφου του Ορφέα και στον ύπνο του άρχισε να μελοποιεί τους γλυκούς στίχους του ποιητή από τη Θράκη. Μαζεύτηκαν όλοι οι βοσκοί και οι αγρότες του τόπου γύρω από την κολώνα, που τελικά από απροσεξία έρριξαν κάτω. Ο Διώνυσος έστειλε τότε δυνατή καταιγίδα. Ο ποταμός Συς (=κάπρος) πλημμύρισε και κατέστρεψε τελειώς την πόλη. Αργότερα, μετά την καταστροφή, λέγεται ότι τα λείψανα του ποιητή μεταφέρθηκαν στο Δίον (Παυσ. 9, 30.9-11).³⁷

Οι παραδόσεις για τον θάνατο του ίδιου του Ορφέα επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις, θρησκευτικές, τελετουργικές, πολιτικές.

Ο μυθογράφος του Ιου αϊ. μ.Χ., Κόνων, περισσότερο συμπληρωτής διηγήσεων, αναφέρεται στις αιτίες του φόνου του Ορφέα, γιατί δηλαδή οι γυναίκες της Πιερίας έφτασαν στο σημείο να διαμελίσουν τον ποιητή, και προτείνει μιαν αιτιολογική ερμηνεία, αποδίδοντας την οργή των γυναικών στον αποκλεισμό τους από τελετές στις οποίες έπαιρναν μέρος ένοπλοι άνδρες:

(4) [...] τελευτᾶ δὲ διασπασαμένων αὐτὸν τῶν Θρακίων καὶ Μακεδόνων γυναικῶν, ὅτι οὐ μετεδίδου αὐταῖς τῶν ὀργίων, τάχα μὲν καὶ κατ' ἄλλας προφάσεις· φασὶ δ' οὖν αὐτὸν δυστυχήσαντα περὶ γυναῖκα πᾶν ἔχθῆραι τὸ γένος. Ἐφοίτα μὲν οὖν τακταῖς ἡμέραις ὦπλισμένον πλῆθος Θρακῶν καὶ Μακεδόνων ἐν Λιβήθροις, εἰς οἶκημα συνερχόμενον μέγα τε καὶ πρὸς τελετάς εὖ πεποιημένον· ὁπότε δ' ὀργιάζειν εἰσίασι, πρὸ τῶν πυλῶν ἀπετίθεσαν τὰ ὄπλα· ὃ αἱ γυναῖκες ἐπιτηρήσασαι καὶ τὰ ὄπλα ἀρπασάμεναι ὑπ' ὀργῆς τῆς διὰ τὴν ἀτιμίαν τοὺς τε προσπίπτοντας κατειργάσαντο καὶ τὸν Ὀρφέα κατὰ μέλη ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν σποράδην. (5) λοιμῶ δὲ τῆς χώρας, ὅτι μὴ ἀπτητήθησαν δίκην αἱ γυναῖκες, κακουμένης δεόμενοι λωφῆσαι τὸ δεινόν ἔλαβον χρησμόν, τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀρφείως ἦν ἀνευρόντες θάψωσι, τυχεῖν ἀπαλ-

37. Για τη σημασία της μεταφοράς των οστών ενός ήρωα βλ. παρακάτω σ. 40.

λαγῆς. Καὶ μόλις αὐτὴν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μέλητος δι' ἀλιέ-
 ως ἀνεῦρον ποταμοῦ, καὶ τότε ἄδουσαν καὶ μηδὲν παθοῦσαν ὑπὸ
 τῆς θαλάσσης, μηδὲ τι ἄλλο τῶν ὅσα κῆρες ἀνθρώπιναι νεκρῶν
 αἴσχη φέρουσιν, ἀλλ' ἐπακμάζουσαν αὐτὴν καὶ ζῶν καὶ τότε αἵ-
 ματι μετὰ πολὺν χρόνον ἐπανθοῦσαν. (6) λαβόντες οὖν ὑπὸ σῆ-
 ματι μεγάλῳ θάπτουσι, τέμενος αὐτῷ περιείρξαντες, ὃ τέως μὲν
 ἠρώον ἦν, ὕστερον δ' ἐξενίκησεν ἱερόν εἶναι. Θυσίαις τε γὰρ καὶ
 ὄσοις ἄλλοις θεοὶ τιμῶνται γεραίρεται. Ἔστι δὲ γυναιξὶ παντελῶς
 ἄβατον.³⁸

(4) [...] και πέθανε, αφού τον διαμέλισαν οι γυναίκες από τη
 Θράκη και τη Μακεδονία, επειδή δεν τις μούσε στις μυστικές
 τελετές, αλλά και πιθανόν και για άλλες αιτίες· λέγεται ότι επει-
 δὴ ἡ γυναίκα του πέθανε, απεχθανόταν ὅλο το γένος των γυναι-
 κῶν. Οπλισμένο πλήθος Θρακῶν και Μακεδόνων σύχναζε σε κα-
 θορισμένες μέρες στα Λίβηθρα και συναθροίζονταν σε οἶκημα με-
 γάλο και φτιαγμένο με τρόπο που να τελούνται τελετουργικά·
 και κάθε φορά που έμπαιναν μέσα για να τελέσουν τις μυστη-
 ριώδεις λατρείες, απίθωναν τα ὄπλα τους μπροστά στην πόρτα·
 αὐτὸ το παρατήρησαν οι γυναίκες και αφού ἀρπαξαν τα ὄπλα,
 οργισμένες για την περιφρόνηση που ἔδειχναν προς αὐτές, και
 ὅσους προσέπεσαν ἰκέτες σκότωσαν και τα μέλη του Ορφέα
 σκόρπισαν στη θάλασσα. (5) Και επειδὴ οι γυναίκες δεν τιμωρή-
 θηκαν, και ως συνέπεια ἡ χώρα καταστρεφόταν ἀπὸ λοιμὸ, ζη-
 τώντας να απαλλαχτοῦν ἀπὸ τη συμφορὰ πήραν χρησμὸ ὅτι, αν
 βρουν και θάψουν το κεφάλι του Ορφέα, θα γλύτωναν. Και με δυ-
 σκολία το βρήκαν στις εκβολές του ποταμοῦ Μέλητα ἀπὸ ἓναν
 ψαρά, ὅμως και τότε τραγουδοῦσε και τίποτε δεν εἶχε πάθει ἀπὸ
 τη θάλασσα οὔτε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τα αἴσχη που φέρνει ο θάνα-
 τος στους ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἦταν ζωντανὸ και ἀκμαίῳ με ζωικὸ
 αἶμα. (6) Το πήραν λοιπὸν και το ἔθαψαν κάτω ἀπὸ τάφο μεγά-
 λο και τριγύρω του ἐφτιαξαν τέμενος, το οποίο μέχρι προ τινος
 ἦταν ἠρώο, ἀργότερα ὅμως επικράτησε ως ἱερό. Γιατί τιμάται με
 θυσίες και με ὅ,τι ἄλλο τιμῶνται οι θεοὶ. Και ἀπαγορεύεται σε
 ὅλες ἀνεξαιρέτως τις γυναίκες να το διαβούν.

38. *EgrHist* 26 F 1, 45 (=T 115).